

2. Програмі ООН з міжнародного контролю над наркотиками вдалося на сьогоднішній день створити досить розгалужену мережу регіональних антинаркотичних угод, орієнтованих на багатосторонню практичну взаємодію в найбільш нарконебезпечних районах світу. Програма сприяє також налагодженню двосторонньої співпраці та досягненню взаєморозуміння в питанні контролю над наркотиками, виконуючи роль посередника в організації прямих консультацій між зацікавленими сторонами.

Таким чином, у статті було зроблено спробу визначити роль ООН у боротьбі з поширенням наркотиків. У

подальших наукових працях доцільно приділити увагу діяльності України у зазначеній сфері, адже останнім часом проблема поширення наркотиків для нашої держави набуває особливої гостроти.

1. *Сьомик Т.В.* Міжнародна боротьба з незаконним обігом та споживанням наркотиків (історичний аспект) // *Наук. вісн. Дипломатичної академії України.* – К., 2002. – Вип. 6. 2. *Сьомик Т.В.* Проблеми незаконного обігу наркотиків і зловживання ними в Україні: формування державної політики з використанням міжнародного досвіду // *Актуальні пробл. міжнар. відносин.* – К., 2003. – Вип. 41. – Ч. 1.

Надійшла до редколегії 28.11.05

В. Константинов, канд. політ. наук

СТРУКТУРНІ ЧИННИКИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ПІДХОДИ УКРАЇНИ

Досліджено загальні тенденції організації пострадянського регіонального простору, а також місце й роль України в цих міжнародних процесах та проаналізовано українські підходи до формування та втілення проектів регіоналізації пострадянського простору. Визначено основні складники української регіональної політики, джерела їх походження, а також внутрішні та зовнішні чинники еволюції. Також розглянуто особливості реалізації деяких парадигм регіоналізму, зокрема трансрегіоналізму та регіонального лідерства, визначено роль України в розвитку ієрархізованої пострадянської регіональної структури.

The article examines major trends in structuring of post-soviet regional space, as well as Ukraine's active part in respective international processes, and analyses ukrainian approach to elaboration and implementation of regionalization projects on post-soviet space. The article defines main elements of ukrainian regional policy, their sources, and internal and external factors of evolution. Some particularities of empowerment of regionalism paradigms are shown, such as trans-regionalism and regional leadership, and the role of Ukraine in installment of hierarchical regional on post-soviet space are investigated.

Проблема структурного оформлення міждержавних відносин нових незалежних держав залишається важливою теоретичною проблемою в дослідженні еволюції пострадянського простору, оскільки на тлі збереження певного ступеня гомогенності всього простору, з часу розпаду СРСР домінуючою тенденцією в організації просторової структури міжнародних відносин залишається її розшарування як в географічному, так і у функціональному відношенні. Відтак однією із загальних тенденцій у поведінці акторів на пострадянському просторі є прагнення інституційного оформлення специфічних груп інтересів та завдань розшарованого простору в організаціях регіонального та субрегіонального рівнів. Оскільки значення функціональних параметрів у структуруванні середовища залишається визначальним, регіоналізація на пострадянському просторі зазнає його модифікуючого впливу, результатом якого стає виникнення, зокрема, трансрегіональних інституцій міждержавного співробітництва. Водночас у межах відповідних проектів регіоналізації відбувається відтворення традиційних або формування нових ієрархій регіональних держав. Україна як одна з провідних держав регіону відіграє в розгортанні цих тенденцій принципову роль, виступає їх провідником та впливає на характер та напрям еволюції регіональних структур пострадянського простору.

Проблеми регіональної політики та регіоналізації у зовнішній політиці України традиційно залишаються в центрі уваги вітчизняних науковців; розвиток регіональних структур пострадянського простору та участь у них України неодноразово ставала предметом спеціалізованих досліджень: загальних параметрів регіональної політики України [4], регіональної політики України на пострадянському просторі [7], проблем та перспектив регіонального співробітництва України [6]. Предметом цих досліджень є визначення пріоритетних для України напрямів регіональної політики, регіонального співробітництва у сфері безпеки, перспектив розвитку субрегіональних комплексів міждержавного співробітництва в Чорноморсько-Каспійському, Балто-Чорноморському

регіонах, а також в Центрально-Східній Європі. У той же час недостатньо розробленими в цих дослідженнях залишаються проблеми структурного забезпечення регіоналізації, зокрема й підходів України до вирішення цієї проблеми.

Завданням регіональної політики України на пострадянському просторі завжди залишалось, перш за все, формування зони стабільності та безпеки, а також сприяння економічній субрегіоналізації задля забезпечення системних гарантій реалізації економічного потенціалу України. Водночас регіональна політика України стикалась із переважаючими тенденціями в організації регіонального простору, насамперед із прагненням Росії закритися на пострадянському просторі в ролі єдиного лідера й консолідуючого чинника, а також із впливом процесу розширення ЄС, що сприяло налагодженню субрегіонального співробітництва з метою спільного просування до критеріїв інтеграції до ЄС. Відтак, усі регіональні простори, в яких Україна прагнула розгорнути власні проекти регіоналізації (Чорноморський, Чорноморсько-Каспійський регіони, Балто-Чорноморський, Середземноморський тощо), відтворювали високо конкурентне середовище. Звісно, це зумовлювало специфіку українських підходів до формування та реалізації регіональної політики, зокрема й у ставленні до структурування пострадянського регіонального простору.

Тому не викликає подиву, що перші зусилля в розгортанні власних проектів регіоналізації Україна пов'язувала із простором, який певний час залишався поза межами безпосереднього домінування провідних європейських акторів, а саме із Східною Європою. Перші кроки в регіоналізації східноєвропейського простору Україна здійснила ще на початку 1990-х рр. Центральне місце в регіональній політиці України того періоду посіла ідея посилення регіональних зв'язків із постсоціалістичними країнами Європи як засобу забезпечення суверенітету та безпеки України. Визначаючи пріоритети регіональної політики Києва, Президент України Л. Кравчук наголошував на належності України до схід-

ноєвропейської спільноти, що є невід'ємною частиною великої Європи. Але в цих деклараціях Україна прагнула не лише закріпити курс на інтеграцію в європейські структури й укріпити незалежність від Росії, але й відігравати активну роль у формуванні регіональної системи в Східній Європі. У лютому 1993 р. Кравчук під час візиту до Угорщини виступив з ініціативою створення Балто-Чорноморської зони безпеки; згодом ця ініціатива була запропонована на розгляд країнам Вишеградської групи. Завдання цього регіонального проекту полягало в подоланні нестабільності у військовій та політичній сферах, що була спричинена вакуумом безпеки в Східній Європі після завершення демонтажу структур соціалістичного табору й в умовах, коли безпекові структури Заходу ще не були готові перебрати відповідальність за безпеку в регіоні на себе [8, с. 1–6].

Водночас проект однозначно не передбачав включення в регіональні безпекові структури Росії. Ініціатива залишалась неформальною, але вона на певний час стала центральним пунктом усієї української регіональної політики. Адже вона мала не тільки послабити вплив Росії (запропоновані в проекті принципи неприпустимості забезпечення власної безпеки за рахунок інших країн та нерозміщення іноземних військ та військових баз на території інших держав інакше як за чітко висловленої їх згоди сприймалися однозначно як спрямовані проти основних підходів, притаманних російській регіональній політиці в безпековій сфері), але й сприяти посиленню ролі України на всьому східноєвропейському просторі. У проекті Кравчука простежувався й елемент лідерських прагнень Києва в регіональному просторі, оскільки Україна, як основний елемент регіональної стабільності та ключовий регіональний чинник протидії експансії російського впливу, набувала в проекті регіональної системи безпеки особливого значення й для кожної окремої держави, що до неї приєднувалась, оскільки саме її внесок ставав вирішальним у забезпеченні загального успіху концепції східноєвропейської регіональної безпеки. Але країни Вишеградської групи (окрім Польщі) не зацікавилися ідеями укріплення регіональної співпраці з пострадянськими країнами, віддаючи перевагу інтеграції до європейських та євроатлантичних інтеграційних та безпекових структур. Після перемоги на президентських виборах 1994 р. Л. Кучми, який виступав за зближення із Росією, Київ фактично відмовився від Балто-Чорноморського безпекового проекту, а отже й від перспективи закріпитися в регіоні як провідний гравець. Невдача першої спроби України здійснити самостійний проект регіоналізації в Східній Європі пояснювалась багатьма чинниками, більшість із яких залишаються актуальними й до сьогодні.

По-перше, регіональний простір Східної Європи не тільки не був однорідним, алей не демонстрував тенденції до гомогенізації, відтак фактично неможливо було говорити про перспективи вироблення спільної ідентичності, що відповідала б прагненням усіх перспективних учасників українського проекту регіоналізації. По-друге, прагнення частини східноєвропейських країн якомога скоріше інтегруватися до ЄС та НАТО не сприяло виробленню в них інтересу до довгострокових регіональних структур, особливо спільних із пострадянськими країнами, участь яких у згаданих структурах у найближчій перспективі не розглядалась, отже інтегрування з ними не збігалось з головними стратегічними інтересами потенційних членів європейських та євроатлантичних структур. По-третє, залежність України від Росії була занадто високою, щоб дозволити Києву провадити регіональну політику не просто самостійну, але таку, що фактично суперечила інтересам Росії у регіоні.

Активізацію зусиль щодо регіоналізації власне пострадянського простору було здійснено вже в другій половині 1990-х рр. Завершення періоду становлення держави, укріплення економічного становища та утвердження України в міжнародних відносинах стали підґрунтям для відновлення потреби в активній регіональній політиці. Але водночас за час, що минув після розпаду СРСР, докорінно змінилася ситуація як у Східній Європі, так й на пострадянському просторі. Держави цих регіонів також завершили період становлення й у цілому визначилися із власними зовнішньополітичними пріоритетами, що сприяло структуруванню регіональних комплексів міждержавних відносин, а отже певною мірою звузило можливості реалізації власних регіональних проектів й для України. Адже країни Центрально-Східної Європи та Балтії однозначно визначилися з західним вектором інтеграції й уже не розглядали проекти регіоналізації на інших векторах своєї зовнішньої політики. З іншого боку, обмеженим став ресурс української регіональної політики у відносинах з деякими пострадянськими країнами, перш за все із Білоруссю, яка реалізовувала проект інтеграції з Росією.

Підхід України до здійснення регіональної політики на пострадянському просторі формувався не стільки в безпековому вимірі – в широкому сенсі, скільки під впливом потреби державного будівництва, утвердження незалежності та її захисту, особливо – в перші роки існування незалежної України. Але фактично саме безпекові елементи почали визначати не тільки внутрішні процеси ідентифікації в регіональних структурах пострадянського простору, але й сприйняття всіх спроб регіоналізації в цілому. Традиційні проблеми безпеки, їх "корінний" вимір залишалися визначальними для відносин між колишніми республіками СРСР на дуже тривалий час, багато в чому визначаючи зовнішнє сприйняття міжнародних відносин у регіоні. Проблеми безпеки в співробітництві з країнами пострадянського простору для України не мають такого чіткого розмежування на традиційні силові та новітні. Навіть загрози економічного або гуманітарного характеру в умовах високої нестабільності в регіоні і в окремих його країнах та за відсутності високої взаємозалежності, отже зацікавленості сусідів у збереженні стабільності в Україні, мають тенденцію до вирішення за допомогою силових засобів. Захист прав національних меншин, енергетична залежність, боротьба з нелегальною еміграцією в своїй динаміці нічим не обмежені від переростання в загрози традиційного характеру. Саме цей підхід, своєчасна відмова від якого не відбулася, продовжує зумовлювати імперативність оцінок співробітництва на пострадянському просторі в дихотомії "конфронтація – втрата незалежності" і сприяє внутрішній регіональній фрагментації пострадянського простору.

Новий стан міжнародних відносин у безпосередньому оточенні України загострив проблему визначення просторових параметрів регіональної політики України й, перш за все, визначення та окреслення меж регіональної системи, в якій Київ прагне закріпитися як ключовий актор. Україна залишалась частиною пострадянського простору, який за роки, що минули з часу розпаду СРСР, не втратив для своїх суб'єктів певних колективних ідентифікуючих характеристик і встиг розбудувати власну інституційну структуру. Але на пострадянському просторі укріплювала свої позиції Росія, яка наприкінці 1990-х рр. розпочала формування в межах регіону СНД більш вузьких за складом субрегіональних об'єднань (союзні проекти із Білоруссю, ЄврАзЕС). Україна втрачала площадку СНД як засіб реалізації власної регіона-

льної програми, що видавалось можливим ще й перші роки існування організації. Натомість посилювалась тенденція до активного включення України як об'єкта регіональної політики Москви, що особливо наочно виявилась із проголошенням у лютому 2003 ініціативи президентів Росії, України, Білорусі та Казахстану про утворення Єдиного економічного простору (ЄЕП) та Організації регіональної інтеграції (ОРИ).

У таких умовах говорити про можливість використання пострадянського простору у власних українських проєктах регіоналізації було неможливо. Однак відновлення домінування Росії на просторі СНД спричинило й позитивні для української регіональної політики зрушення в регіоні. Адже, побоюючись остаточно потрапити до зони впливу Москви, деякі пострадянські країни, зокрема Грузія, Молдова, почали шукати альтернативні засоби регіональної організації, які перш за все мали б стати засобом колективної протидії російській експансії. Це відкривало перед Україною, яка часто самостійно опонувала Москві в пострадянських структурах, перспективу організувати цю групу держав навколо себе.

Розширення Європейського Союзу та його прагнення активізувати свою зовнішню політику на східному напрямі також звужувало можливості України реалізуватися як лідер на східноєвропейському регіональному просторі, адже презентувало альтернативний проєкт регіоналізації цього простору. З огляду на перспективи закріплення активної ролі України в регіональній системі важливим став і той факт, що "вступ до ЄС і НАТО Польщі, Угорщини, Словаччини та балтійських республік колишнього Радянського Союзу фактично здійснив геополітичну революцію в Балто-Чорноморському регіоні" [1, с. 42], адже членство в ЄС та НАТО об'єктивно посилювало потугу цих країн, що дозволяло їм самим проводити більш активну регіональну політику. Так, Польща претендувала на активну роль у розробці диференційованого підходу з боку Європейського Союзу до нових сусідів ЄС [5, с. 50] навіть до свого вступу до Євросоюзу, а це суттєво сприяє посиленню її позицій у Східній Європі та надає можливість більш ефективно реалізовувати завдання власної регіональної політики. Але опосередковано наближення ЄС та НАТО до кордонів України містило й потенціал посилення української регіональної політики, адже завдяки активізації східного вектора політики цих організацій Київ міг сподіватися перебрати на себе функцію містка між європейськими та євроатлантичними регіональними системами та східноєвропейським регіональним простором.

Отже, в другій половині 1990-х рр. зусилля, спрямовані на втілення власних проєктів регіоналізації, Україна фокусує на реформуванні та посиленні субрегіональних систем у межах Східноєвропейського та Чорноморського регіональних просторів, Балто-Чорноморського та Чорноморсько-Каспійського регіональних комплексів. Однак ці регіональні комплекси залишались переважно неструктурованими, їх інституційна організація була слабкою. Відтак метою української регіональної політики на цих напрямках стало забезпечення формування життєздатних регіональних інститутів міждержавного співробітництва, а ініціатива, що належала Україні у цьому процесі, розглядалась як засіб забезпечення власного лідерства у відповідних субрегіональних системах. На практиці Україна реалізовувала власний регіональний проєкт лише в межах двох організацій субрегіонального співробітництва: Організації чорноморського співробітництва (ОЧЕС) та ГУАМ.

Регіональна інтеграція в чорноморському басейні була започаткована ще 1992 р. й привела до створення кількох структур співробітництва держав регіону (до групи засновників увійшли Азербайджан, Албанія, Бол-

гарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Туреччина, Україна), що переважно були спрямовані на активізацію економічної кооперації країн-учасників, сприяння вільному пересуванню товарів, капіталів, послуг, робочої сили та інтеграцію економік цих країн до світової економічної системи. Як регіональний економічний інтеграційний проєкт чорноморське економічне співробітництво мало значні перспективи, оскільки охоплювало регіон, багатий на природні ресурси й насичений важливими транспортними шляхами, що відкривало широкий спектр можливостей для ЄС, а отже, потенційно забезпечувало підтримку останнього для співробітництва в регіоні. Однак Україна прагнула посилити політичний складник співробітництва задля укріплення чорноморської регіональної структури та перетворення чорноморського співробітництва на діючий механізм регіональної безпеки, одне з чільних місць в якому посяде Україна. Це прагнення випливало з бажання через проєкти чорноморського співробітництва поглибити інтеграцію з Європейським Союзом, а також використати потенціал субрегіону у формуванні безпекової системи, яка могла послабити залежність від Росії у військовому, енергетичному та політичному вимірах. У 1999 р. Україна виступила ініціатором та організатором Ялтинського саміту країн-учасниць чорноморського економічного співробітництва, на якому було створено ОЧЕС, а також виступала за посилення безпекових складників організації; серед завдань нової організації було визначено співробітництво в боротьбі з тероризмом, нелегальною міграцією, співпраця в подоланні наслідків надзвичайних ситуацій.

Але навіть після створення ОЧЕС співробітництво в субрегіоні не стало повноцінним, оскільки залишались розбіжності між країнами-членами та різне бачення ними пріоритетів співробітництва. Перевага й надалі надавалась малим конкретним проєктам, а комплексне багатостороннє співробітництво в економічній та безпековій сферах залишалось нереалізованим. Україна прагнула домогтися позитивних для себе зрушень у субрегіоні, домовляючись лише із зацікавленими у співробітництві в певній сфері країнами. Це дозволило започаткувати цікаві проєкти, в тому числі й у безпековій сфері, на кшталт тісної співпраці України та Туреччини у "Блексіфор", але не сприяло укріпленню регіональної структури в басейні Чорного моря. Досвід розвитку Чорноморського регіонального простору продемонстрував, що в Україні не вистачає ресурсів для докорінної перебудови регіональних структур, започаткованих на принципах та з метою, що є відмінною від принципів та завдань української регіональної політики, відтак сподівання завдяки активній діяльності з реформування таких структур на часі не дозволяє Києву сподіватися на створення в результаті реформ таких регіональних систем, де б Україна могла повною мірою забезпечити свої регіональні пріоритети та оформити власне лідерство. Виходячи із сучасної потуги України, відсутність кореляції між завданнями чорноморського співробітництва, закладеними ще у 1992 р., та завданнями української регіональної політики її перетворення на регіонального лідера в Чорноморському регіональному просторі було неможливим.

Тому регіональним проєктом, що найбільшою мірою створював умови для реалізації ідеї регіонального лідерства Україною, став ГУАМ, сама ініціатива створення якого належить Україні. Це об'єднання країн, яке 1997 було засновано Україною, Азербайджаном, Грузією та Молдовою, було започатковане як механізм проведення спільних консультацій (у 1999 до групи засновників приєднався Узбекистан і група отримала назву

ГУУАМ). Головним мотивом держав, що об'єдналися в цій субрегіональній структурі, було прагнення забезпечити свою безпеку в обхід російських систем регіонального співробітництва, оскільки в безпековій сфері кожна з цих країн розглядала Росію як джерело загроз (Грузія та Молдова з участю Москви в процесі вирішення територіальних конфліктів на їх території пов'язували неможливість відновити в повному обсязі свій суверенітет над сепаратистськими територіями, оскільки Тбілісі та Кишинів вважали, що Росія підтримує сепаратистів; Азербайджан, який перебував у стані латентного конфлікту із Вірменією через Нагірний Карабах, також розглядав Росію як силу, що стояла за Єреваном; Узбекистан прагнув посилити свою позицію в суперечці із Казахстаном за регіональне лідерство в Центральній Азії, відтак шукав додаткових важелів впливу на Росію, яка підтримувала Астану в регіональній політиці останньої; крім того, проект ГУАМ від початку отримав підтримку з боку США й Ташкент прагнув, долучившись до групи, знайти шляхи покращення відносин із Сполученими Штатами). ГУАМ за своєю природою спрямовувався насамперед на захист політичних і безпекових країн-учасниць і тому з початку свого існування був проектом політичної та безпекової регіоналізації.

Важливим чинником у формуванні регіональної структури ГУАМ став трансрегіональний характер угруповання. Саме із цією структурою для української регіональної політики пов'язаний вияв феномену трансрегіоналізму, в якому Україна шукала шлях подолання зовнішнього тиску регіональних проектів провідних акторів. Трансрегіоналізм почав виявлятися в регіональній політиці України ще в період, коли першочергове завдання закріплення отриманої незалежності було в цілому виконане всіма новими незалежними державами, і на порядку денному постали питання подальшого державного будівництва, визначення зовнішньополітичних орієнтирів та завдань. У цих умовах при збереженні традиційних конфліктів знижувалась схильність держав до компромісу, який у попередній період розвитку виправдовувався стратегічним надзавданням визнання державності світовою спільнотою. Оскільки частіше джерело конфліктів або контрагент у конфронтації належав до пострадянського простору, підвищення рівня вимог до компромісного вирішення суперечностей виявлялось в обмеженні варіантів розбудови спільних інституцій міждержавного співробітництва на всьому пострадянському просторі.

ГУАМ, єдиний приклад розгортання трансрегіоналізму на пострадянському просторі, тісно пов'язаний із проблемою транспортування енергоресурсів; транспортні коридори виступають основою його регіональної структури. ГУАМ міг спричинити позитивний вплив на вирішення проблеми стабільності транспортних енергетичних коридорів, але транспортні коридори не могли стати основою інтеграції навіть для відповідних регіональних структур, не кажучи вже про весь пострадянський простір; адже ці коридори зв'язують ресурси із споживачами назовні, не розвивають комплексної інфраструктури та не сприяють розбудові економіки навколо цих коридорів. Споживання енергоресурсів у країнах, що належать до транспортної системи пострадянського простору, є малим, навіть попри низький рівень енергозбереження, до того ж енергетичні ресурси не сприяють зростанню економіки та її модернізації, а витрачаються на утримання зстарілих і неефективних виробництв. Це ще більшою мірою вірно, оскільки інвестиції та технологічна та технічна допомога походить із країн Заходу а існуюча транспортна система досі не інтегрована в загальноєвропейську.

Відтак ГУАМ не став для України принциповим розв'язанням основних проблем регіональної політики. Водночас Україні, нарешті, вдалося віднайти групи держав, чий інтереси на пострадянському просторі часто корелювали з її власними, а однакове відчуття небезпеки з боку Росії відтворювала спільну ідентичність субрегіонального утворення як єдиної пострадянської альтернативи інтеграції з Росією. Тому центральними завданнями субрегіональної структури стало започаткування власних субрегіональних функціональних комплексів у вимірах військової та економічної безпеки, щоб послабити свою залежність від Москви у врегулюванні конфліктів на своїй території, а також енергетичну залежність. На обох цих напрямках діяльності Україна займала центральне місце. У площині військової безпеки – як найбільш потужна у військовому відношенні держава, що була здатна перебрати на себе від Росії функцію миротворця в регіональних конфліктах; до того ж Україна мала практичний досвід миротворчої діяльності під проводом ООН. У площині економічної безпеки – як потужна транзитна держава, яка могла забезпечити альтернативний російському напрям транспортування енергоресурсів Каспію. Отже, зацікавленість України в укріпленні ГУАМ та забезпеченні успіху регіоналізації в його межах були, мабуть, найбільш "ширими" – адже саме для України ця організація стала першою справжньою можливістю реалізувати свій потенціал регіонального лідера.

Україна стала фактичним лідером ГУУАМ, що сприймалось як успіх власного регіонального проекту. Саме безпековий чинник – основа подальшого розвитку співробітництва в ГУУАМ та укріплення відносин із європейськими та євроатлантичними структурами – найбільшою мірою посприяв укріпленню ролі лідера України в цій регіональній системі. Це сталося завдяки політичним змінам у країнах чорноморсько-каспійського субрегіону, які відбулися протягом 2003–2004 рр. Зміна політичного керівництва в Грузії, перегляд зовнішньополітичних пріоритетів Молдови викликали потребу перегляду пріоритетів політики України в найближчому регіональному оточенні. Після президентських виборів 2004 р. було сформульовано й нові принципи української регіональної політики. Її сутність була висловлена у виступі Президента В. Ющенка перед Європейським парламентом у лютому 2005: "...головне наше завдання полягає саме у просуванні у нашому регіоні цінностей ЄС, європейської громадянської, бюрократичної і правової культури, розвиток практичних аспектів європейської інтеграції (транскордонне співробітництво, транспортні та енергетичні мережі тощо). Регіональна інтеграція на основі європейських цілей і цінностей, формування від Вітебська до Баку зони стабільності та співробітництва, простору, максимально гомогенного з ЄС, усі країн, які прагнуть відповідати європейським нормам і стандартам – одна з ключових цілей України" [3].

Амбітність планів України реалізовувати активну регіональну політику в суттєво ширших регіональних межах, аніж дотепер зумовила й чітку артикуляцію ідеї регіонального лідерства як складової зовнішньополітичної стратегії держави. У виступі перед студентами й викладачами Джорджтаунського університету Президент Ющенко наголосив, що "Україна вже тепер готова взяти на себе відповідальність регіонального лідера, який позитивно впливатиме на демократичний розвиток в інших країнах" [2]. Нова регіональна політика стала одним із основних зовнішньополітичних пріоритетів України, спрямованих на укріплення стабільності та розвиток співробітництва на своїх кордонах задля забезпечення в якомога ближчій

перспективі інтеграції України в НАТО і ЄС. Ключовим інститутом реалізації нової регіональної політики залишився ГУАМ, а головним напрямом його практичної діяльності стали спроби долучитися до врегулювання заморожених конфліктів на території країн-учасниць організації. Адже нерегульовані конфлікти в державах ГУАМ продовжують підривати їх суверенітет і територіальну цілісність, отже послаблюють їх зовнішньополітичні позиції та потугу регіональних інститутів ГУАМ. Відтак співпраця із врегулювання конфліктів фактично почала розглядатися Україною як невід'ємна частина її проекту регіоналізації простору ГУАМ, без якої остаточний успіх проекту та закріплення лідерства України неможливе. Першою спробою ефективного втручання до цього процесу для України – уже як формального лідера регіону – стало посередництво у Придністровському конфлікті. Україна вже давно була учасником переговорного процесу, а активізація її ролі впливала не лише із прагнення посилити свої лідерські позиції, але й через очікування дивідендів із боку ЄС, на які Україна сподівається в разі успіху своїх зусиль. Адже Європейський Союз по-

кладає великі надії на регіональні структури безпеки на сході від його кордонів, розглядає невід'ємною складовою європейських та євроатлантичних інтеграційних прагнень України регіональне співробітництво, яке, в першу чергу, буде включати активне співробітництво в галузі безпеки та оборони з членами та кандидатами на членство в ЄС і НАТО.

1. Бершеда С.Р. Сусідство України з Євросоюзом: нові геополітичні реалії та перспективи на сході Європи // Стратегічна панорама. – 2004. – № 2. 2. Виступ Президента України Віктора Ющенка у Джорджтаунському університеті 5 квітня 2005 р. – http://www.president.gov.ua/news/data/11_162.html. 3. Виступ Президента України Віктора Ющенка у Європейському парламенті 23 лютого 2005. – http://www.president.gov.ua/news/data/11_159.html. 4. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. – К., 2003. 5. Тиммерман Х. Україна і Белоруссія: новые соседи Европейского Союза // МЭМО. – 2004. – № 6. 6. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / Під ред. О.М. Гончаренко. – К., 1999. 7. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива: Монографія / За заг. ред. С.І. Пирожкова. – К., 2001. 8. Solchanyk, R. Ukraine's search for security // RFE/RL Research Report. – 1993. – № 2(21).

Надійшла до редколегії 17.11.05

П. Драган, асп.

ЯПОНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ СОЮЗ В УМОВАХ ПОСТБІПОЛЯРНИХ РЕАЛІЙ І ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯПОНІЇ

Проаналізовано адаптацію японсько-американського союзу до нових реалій постбіполярного світу та подано оцінку їх переваг і недоліків для забезпечення національних інтересів Японії у галузі безпеки, а також узагальнено чинники, що зумовили цей вибір.

Article analyses adapting Japan-U.S. alliance for new realities of post-bipolar world and evaluates its advantages and drawbacks for gaining national security interests of Japan as well as factors determining the option.

Вихідною точкою аналізу трансформаційних процесів всередині японсько-американського військово-політичного союзу (АЯС) є визначення базових засад, на яких мала відбуватися його адаптація до нових реалій після завершення міжблокового протистояння часів "Холодної" війни, причому з урахуванням позиції обох союзників. Розуміння поліваріантності цього процесу, аналіз обмежень, що накладалися контекстом регіональної системи міжнародних відносин на шляхи розбудови військово-політичного співробітництва, а також правильна оцінка переваг і недоліків обраного напрямку розвитку співробітництва дозволять скласти уявлення про чинники, які вплинули на прийняття рішення про доцільність збереження союзу та наповнення його діяльності новим змістом.

Та відносно невелика кількість публікацій, яка зачіпає вищезазначену проблему, переважно сфокусована на можливостях системи військово-політичних союзів США у Східній Азії забезпечити гегемонію останніх у регіоні, стримування супротивників, потенційно здатних відігравати роль контрбалансера, а також зниження витрат, пов'язаних з підтриманням вигідного їй правопорядку. Серед них стаття М. Беесона і М. Бергера "Парадокси верховенства: регіональні суперники і рушійні сили американської гегемонії у Східній Азії", колективна монографія "Азійські союзники Америки" за редакцією Р. Блеквілла та П. Дібба, матеріали круглих столів за участю провідних експертів США, Австралії, Японії, Китаю, Сінгапуру та деяких інших країн. Стають доступними з часом і окремі витримки з аналітичних записок, підготовлених групами співробітників спеціалізованих науково-дослідницьких центрів тощо.

Натомість стан розробки проблематики в контексті забезпечення національної безпеки Японії залишається

вкрай низьким. На теренах СНД з-поміж інших варто виділити монографію В. Буніна "Сучасний стан оборонного потенціалу Японії" та статтю О. Шлиндова "Японсько-американські відносини у політико-дипломатичній і військово-стратегічній сферах". Безумовно, існує і певна критична кількість цінних щодо новизни наукових результатів робіт японських фахівців, на жаль, малодоступних через їх належність до документів для службового користування, а тому публікуються вони через тривалий час, значно втрачаючи при цьому в актуальності.

Зважаючи на такі обставини, дана стаття покликана заповнити наявні прогалини, 1) проаналізувавши переваги і недоліки основних напрямів адаптації японсько-американського співробітництва в контексті забезпечення національної безпеки Японії, 2) коротко охарактеризувавши обмеження, які накладалися контекстом регіональної системи на напрями розвитку співробітництва у військово-політичній сфері, 3) подавши в узагальненому вигляді комплекс чинників, які сприяли вибору нинішнього напрямку адаптації.

Перед тим, як розпочати виклад матеріалу, зауважимо, що військово-політичний союз зі Сполученими Штатами Америки посідає виключне становище у зовнішньополітичному інструментарії Японії у зв'язку з конституційними обмеженнями, пов'язаними з відмовою від права на самооборону. На сьогоднішній день досягнення Країною Вранішнього Сонця власних військово-політичних цілей можливе тільки через цю форму військового співробітництва. Іншими словами, саме союз легалізує стратегію реалізації політичних цілей Японії силовими засобами. Завдяки цьому питання ієрархії поставлених у рамках союзу цілей, рівня зобов'язань, їх функціонального і географічного виміру, обсягів фінан-

© П. Драган, 2006